

Idan PÉREZ. *El testament de na Baladre (1325): Nova aportació a l'estudi de les sinagogues de Girona.* Barcelona: Agrupación de Editoriales y Autores Universitarios, 2012. 51 p.; 25 cm. ISBN 978-84-477-1171-0. (Catalonia Hebraica; 17)

Aquest llibre es basa en l'edició d'un document hebreu («El testament de na Baladre»), de l'any 1325 contingut en dos fragments de l'Arxiu Històric de Girona, cada un dels quals d'una sola pàgina. Malgrat que l'autor l'edita en facsímil (p. 38-39), en transcripció del text hebreu (p. 35-27) i traduït al català (p. 28-34), a més d'afegir-hi un estudi introductori (p. 1-27) i alguns apèndixs, bibliografia, etc. (p. 40-51), en resulta un llibret breu, de 51 pàgines, lletra gran i línies ben espaiades, que també hauria pogut ser publicat en forma d'article una mica llarg.

El document va ser identificat per Idan Pérez a l'Arxiu Històric de Girona i no havia estat editat o estudiat anteriorment. No se'ns indiquen les dimensions del manuscrit, però el facsímil, en color, sembla que en redueix bastant la mida; en tot cas, la reproducció és bona i es pot llegir força bé. L'edició del text hebreu sembla acurada i la traducció també, llevat de la presència d'algunes faltes de llengua que l'enlletgeixen innecessàriament.¹ Els noms hebreus s'han escrit en transcripció rigorosa i els catalans, com és lògic, amb grafia catalana, excepte en algun cas en què no s'hi ha prestat prou atenció (*Jaqme*, p. 31, lín. 21, en lloc de *Jacme*; semblantment caldria haver escrit *Gerunda*, p. 34, lín. 10, en lloc de *Ierunda*).

En el primer apartat de l'estudi introductori («Estat de la qüestió», p. 1-16), l'autor fa una síntesi del que s'ha escrit sobre l'anomenada *segona sinagoga de Girona*, ja que és aquella a què fa referència el document que edita, tradueix i estudia, i a més proposa que una inscripció que s'ha identificat tradicionalment amb l'anomenada *segona sinagoga*, en realitat es refereix a la construcció de l'anomenada *tercera sinagoga* i en conté en forma d'acròstic la data de construcció. La sinagoga estava situada en l'actual carrer de la Força, núm. 21 (p. 1). No se'n conserven dades anteriors al segle XIV i no se sap quan va ser erigida (p. 1-2). L'any 1391 i en dates posteriors, fins al 1419, va ser assaltada i deteriorada (p. 4-6, vegeu també p. 25). Basant-se en l'ordre de Benet XIII de

1. «Vam entrar a visitar a na Baladre» (p. 28, lín. 4), amb preposició sobrerera davant complement directe; «les dites senyals» (p. 32, lín. 3 i 5) en lloc d'«els dits senyals»; «seients que estan a la dita galeria» (p. 32, lín. 9) en lloc de «seients que hi ha a la dita galeria»; «l'un [seient] està a» (p. 32, lín. 24) en lloc de «l'un és a»; «anomeno tutora» (p. 33, lín. 16) en lloc de «nomeno tutora».

clausurar totes les sinagogues que haguessin estat anteriorment esglésies cristianes i en les declaracions de setze testimonis que en un procés (posat en qüestió pels historiadors) van afirmar que anteriorment havia estat la capella de Sant Llorenç, el 7 de novembre del 1415 va ser clausurada (p. 2-4). L'autor considera errònia l'afirmació, tinguda per certa per la majoria d'estudis, que el mes de maig del 1416 es va tornar a obrir per ordre de l'infant Alfons el Magnànim, ja que en un document del 1417 s'afirma que està tancada (p. 4-6). L'any 1431, el rei Alfons el Magnànim va atorgar una llicència per a convertir-la en capella de Sant Llorenç, però la conversió no es va dur a terme i l'any 1443 l'edifici va ser retornat als jueus, que en van tenir la possessió fins que el van vendre el 1492. Però l'any 1436 la reina Maria havia autoritzat que es dediqués un altre espai del nou call per a sinagoga. Per tant, l'aljama de Girona va estar vint-i-un anys (1415-1436) sense sinagoga oficial (p. 7-8).

Respecte a la inscripció commemorativa de la construcció d'una sinagoga trobada l'any 1888 en enderrocar una construcció antiga del barri del Mercadal i que s'ha suposat que pertanyia a la *segona sinagoga*,² l'autor creu que en realitat es refereix a la construcció d'una sinagoga clandestina (o oratori privat) erigida l'any 1419 (p. 10-11, p. 25-26 i apèndixs de les p. 40-42). La inscripció té un espai en blanc en el lloc on hi hauria d'haver la data; Jaume Riera suggereix com a possible causa que quan es va fer la làpida no hi devia haver acord per a recordar la data de construcció de la sinagoga; Idan Pérez pensa que la data es va deixar en blanc perquè va ser una sinagoga erigida clandestinament l'any 1419; de fet, seria la mateixa que l'any 1436 va ser erigida oficialment en el lloc on actualment hi ha el Centre Bonastruc ça Porta (l'anomenada *tercera sinagoga*). En tot cas, el que ens sembla mancat de base és el procediment pel qual l'autor dedueix l'any 1419 de la inscripció. La data estaria indicada en forma d'acròstic en l'última frase de la inscripció, presa del salm 65,5: **נְשַׁבְעָה בְּטוֹב בֵּיתְךָ קֹדֶשׁ הַיְכָלְךָ** («ens saciarem dels béns de casa teva, dels dons sagrats del teu temple»): l'acròstic estaria format per les lletres subratllades i ens indicaria l'any hebreu: $\aleph + \text{ט} + \text{י} + \text{ק} + \text{י} = 50 + 9 + 10 + 100 + 10 = 179$, és a dir, l'any [5]179 = 1419 de l'era cristiana. Ens hauria agradat que l'autor ens expliqués com es pot justificar formar un acròstic agafant la lletra primera d'unes paraules i la segona de les altres.

2. Inscripció núm. 242 de F. CANTERA i J. M. MILLÀS, *Las inscripciones hebraicas de España*, Madrid, 1956, p. 348-350.

En el segon apartat de l'estudi introductori («Novetats a l'estudi de les sinagogues de Girona», p. 17-23) i en la «Conclusió» (p. 24-27), l'autor exposa les noves dades que es desprenen del text que edita —el testament d'una jueva de nom Baladre— respecte a l'anomenada *segona sinagoga*. Pel que fa al nom de la testadora, בלאדרי, interpretat com a *Baladre* per l'autor, aquest afirma (p. 17, nota 66) que també es troba en dos documents hebraics editats per Millàs i Vallicrosa (*Documents hebraics de jueus catalans*, Barcelona, 1927, núm. xxix i xxxii). En realitat, en el primer dels dos documents tant el facsímil com l'edició de Millàs presenten la forma בלאיירי,³ interpretada per Millàs com a *Belaire* (amb interrogant); de fet, la forma *Bellaire* com a nom de jueva apareix en més d'un document.⁴ En el segon document de Millàs sí que la forma hebrea és la mateixa del testament de què tractem, però Millàs la interpreta com a *Beladri*, també amb interrogant.

Entre els béns de la testadora hi ha el seient que ella mateixa ocupava en la «galeria inferior de les dones» de la sinagoga i cinc seients més situats en la mateixa galeria. Com que, en referir-se al seu seient, el testament diu que el tenia «a la sinagoga d'aquesta ciutat», l'autor en dedueix —creiem que encertadament— que l'any 1325 a Girona només hi havia una sola sinagoga, l'anomenada *segona sinagoga* (p. 18-19). La hipòtesi que sembla més versemblant és que aquesta sinagoga va ser erigida durant el segle XIII, coincidint amb la concessió de permisos atorgats pel rei Jaume I d'erigir sinagogues a diverses altres ciutats i d'ampliar-ne altres de ja existents. Per tant, aquesta sinagoga no seria la dels segles XII-XIII usada per Nahmànides i el cercle de cabalistes de Girona, construïda quan al segle XII la comunitat jueva es va traslladar del costat de la catedral al punt més baix de la ciutat vella, on es va consolidar més endavant el call; aquesta seria l'autèntica *segona sinagoga* (p. 24-25). Llàstima que l'autor no justifiqui més a fons la seva hipòtesi.

L'adjectiu «inferior» aplicat a la galeria de les dones és interpretat no en el sentit que n'hi hagués una altra de superior, sinó que estava situada a un nivell inferior respecte a l'estança ocupada a la sinagoga pels homes; així mateix, l'autor és de l'opinió (que al nostre entendre justifica i documenta adequada-

3. Podria ser que el que semblen dues iods fossin la resta d'una dàlet, amb la qual cosa sí que la forma hebrea seria בלאדרי; però Idan Pérez no ens diu pas que hagi examinat el manuscrit original i que hagi arribat a aquesta conclusió. D'altra banda, vegeu el que expliquem a continuació.

4. Vegeu Jaume RIERA I SANS, *Els jueus de Girona i la seva organització*, Girona, 2012, p. 361.

ment) que els termes *schola maioris* i *schola inferiori* que apareixen en documents de l'any 1373 no es refereixen a dues sinagogues de major i menor importància, sinó a l'estança ocupada pels homes i a la galeria de les dones, respectivament (aquesta situada a un nivell inferior, com era habitual en les sinagogues del sud de França i de Provença i ho devia ser també en les de Catalunya, segons l'autor) (p. 20-22 i 26-27).⁵

Crida l'atenció de l'autor i sembla difícil d'explicar que, en fer referència a uns seients que es troben a la galeria de les dones, el testament els identifiqui indicant quins prohoms i rabins seien a la dreta o a l'esquerra d'aquests seients (no es diu pas simplement que aquests seients fossin propietat d'aquests homes, sinó que hi seien) (p. 19-20). L'explicació que ens en dóna l'autor sembla una mica forçada, però potser l'haurém d'acceptar mentre no en trobem una altra de millor: s'informa de la ubicació dels seients deixats en herència a la galeria inferior de les dones comparant-la amb la mateixa ubicació dels seients de la galeria superior dels homes.

La metodologia i l'estil del llibre són al nostre entendre de vegades estranys i altres vegades clarament deficientes. Algunes de les coses que ens semblen estranyes poden ser degudes no a l'autor, sinó a normes dels editors. Els textos citats s'escriuen en cursiva, en lloc de posar-los entre cometes. Les referències a la bibliografia final en forma abreujada amb el sistema autor-data es fan posant la referència sempre entre parèntesis i amb el nom de l'autor no en versalles, sinó en majúscules; exemples de notes: «(PLANAS 1999), pàg. 496», «Vegeu: (BLASCO – MAGDALENA – MOTIS 2008).» El lector hauria agraït que el text hebreu editat i la traducció al català s'haguessin presentat en pàgines o columnes paral·leles o almenys dividint-los amb el mateix nombre de paràgrafs. Altres detalls:

— A la pàgina 2, nota 6, se cita Riera com a editor d'un document del 10.11.1415, però el text es copia d'un article de Masià (nota 8).

— A partir de la pàgina 4 es copien en cursiva fragments dels registres d'una obra de Riera sense que això es digui explícitament (en les notes només es diu que Riera ha publicat els corresponents documents).

— La nota 24 hauria d'anar al final del paràgraf (p. 6-7).

— A la pàgina 14, nota 55, ASCG és errata per ACSG.

5. Jaume RIERA I SANS, *Els poders públics i les sinagogues, segles XIII-XV*, Girona, Patronat Call de Girona, 2006, p. 183, també interpreta que la indicació en un document del 1313 «in scola inferiori Judearum Gerunde» es refereix a un departament situat en un pla inferior.

— Pàgina 7, línia 18. Hi hauria de dir «des de feia entorn de 20 anys» en lloc de «des de feia més de 20 anys».

— Pàgina 12, nota 47. Aquí (i potser en algun altre lloc, per exemple, nota 50) seria convenient no citar sols l'edició del document, sinó també la localització en l'Arxiu Històric Provincial de Girona.

— Pàgina 17, línia 11. Caldria escriure simplement «escriptura semicursiva sefardita», en lloc d'«escriptura semicursiva sefardí».

— Pàgina 28, nota 74. Hauria estat bé citar alguna edició del *Séfer Habinuk*, del qual se citen unes quantes línies.

— Pàgina 45, bibliografia, línia 2. *Suerda* és errata per *Sureda*. (De fet, l'errata s'hauria pogut estalviar citant Antoni M. Alcover sense el segon cognom, que normalment no feia servir.)

— Pàgina 45, bibliografia, línia 16. Falta indicar-hi la paginació de l'article de Blasco, Magdalena i Motis.

Finalment, a més d'algunes faltes de llengua que ja hem observat en parlar de la traducció del text hebreu (vegeu la nota 1), l'article té, en les altres parts, un nombre massa elevat de faltes de llengua tenint en compte l'escàs nombre de pàgines.⁶ Trobem lamentable que una editorial del món universitari («Agrupación de Editores y Autores Universitarios») no disposi d'un bon servei de correcció.

Pere Casanellas
Corpus Biblicum Catalanicum
pere.casanellas@b-j.cat

6. «El que sí sabem» (p. 1, lín. 16), «el que si existeix» (p. 9, lín. 17) per «El que sí que sabem», «el que sí que existeix»; «La finca on estava la sinagoga» (p. 13, lín. 11-12) per «La finca on hi havia la sinagoga». «[j]a que es fa referència» (p. 13, lín. 16) per «ja que s'hi fa referència»; «[s]'havia construït» (p. 14, lín. 4) per «s'hi havia construït»; «[s]embla ser que» (p. 17, lín. 13) per «sembla que»; «[f]ins el dia d'avui» (p. 18, lín. 20) per «fins al dia d'avui»; «[v]àries qüestions» (p. 18, lín. 20) per «diverses qüestions»; «[t]amany» (p. 22, lín. 12) per «mida» o «grandària»; «La sinagoga a la que fa referència el testament» (p. 24, lín. 6-7) per «La sinagoga a què fa referència el testament»; «[l]a documentació en la que es basen» (p. 24, lín. 15) per «la documentació en què es basen»; «[a]l casc urbà de la ciutat» (p. 25, lín. 6-7) per «al barri vell de la ciutat» o bé «a la ciutat vella»; «[e]s pot considerar com un indicatiu de que» (p. 27, lín. 2) per «es pot considerar com un indicatiu que».